

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА КООПЕРАЦІЇ

Нікуліна В.Б.

В даній статті розглянуті теоретичні питання обґрунтування необхідності формування стійкого аграрного виробництва на основі інноваційного розвитку на засадах кластеризації та кооперації, досліджена доцільність функціонування кластерних структур як особливої інноваційної форми кооперації та інтеграції.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, інноваційно-інвестиційний потенціал, агропромислове виробництво, кооператив, кластер, інтегроване формування, стійкий розвиток, агроінновації.*

ВСТУП

Зростаюча внутрішня і зовнішня конкуренція підвищують значення новаторства, змін у виробництві аграрних підприємств, втілення яких в нові технології забезпечує необхідний рівень економічної стійкості господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу. Особливої актуальності набуває перехід агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку.

Проблемним питанням інноваційного розвитку аграрного сектора нашої держави присвячені наукові праці відомих українських вчених В.М.Трегобчука [14], О.І.Шкільова [13], О.В.Шубравської [14], [15].

Питання розвитку кооперації в агропромисловому виробництві знайшли відображення в наукових працях таких відомих вчених-аграріїв, як В.В.Зіновчук [2], М.Й.Малік [7], Ю.В.Лузан [7].

Вагомий внесок в питаннях теоретичних та методологічних аспектів кластеризації агропромислового виробництва, як особливої інноваційної форми, належить українським вченим-аграріям: В.В.Бакуму [4], І.О.Бембесі [4], М.Ф.Кропивко [3], [4], П.Т.Саблуку [10], О.В.Ульянченко [12].

Проте інноваційний розвиток агропромислового виробництва на основі інтеграційних процесів, кооперації та кластеризації не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого вивчення.

Метою даної статті є обґрунтування необхідності формування стійкого аграрного виробництва на засадах кооперації та інтеграції, розгляд доцільності функціонування кластерних структур як особливої форми кооперації та інтеграції.

При написанні даної статті автором використовувались методи системного аналізу, синтезу, абстрактно-логічний метод тощо.

Теоретичною та інформаційною базою для написання статті були нормативні та законодавчі акти, наукові доробки українських та зарубіжних вчених, власні дослідження та спостереження.

Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки визначається основними складовими цього процесу: науковими дослідженнями та впровадженням їх результатів у виробництві. Безпосереднім завданням вдосконалення інноваційної системи аграрного виробництва є збільшення інноваційного потенціалу.

В сільськогосподарському виробництві інноваційний розвиток здійснюється досить повільно, але це єдиний шлях створення в Україні системи трансферу технологій за результатами фундаментальних та прикладних досліджень, які мають бути трансформовані в систему прискорення капіталізації науково-інноваційних досягнень.

В сучасних умовах господарювання інноваційно-інвестиційний потенціал аграрних підприємств слід розглядати як багатоелементну систему, що характеризується складом, сукупністю кількісних та якісних характеристик усіх наявних ресурсів, пов'язаних з функціонуванням і розвитком підприємства. Слід враховувати вплив на них внутрішніх та зовнішніх факторів, можливості їхньої інтенсифікації у перспективі, які взаємодіють в агропромисловому виробництві як єдине ціле та спрямовані на ефективну реалізацію проектів, програм і стратегій інноваційно-інвестиційної діяльності в АПК.

В аграрному виробництві спостерігається певна інноваційно-інвестиційна криза, вихід з якої зумовлює необхідність пошуку більш оптимальної організації цього процесу.

Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року декларує: стимулювання інноваційного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій, у тому числі:

- забезпечення фінансової підтримки закупівлі складної сільськогосподарської техніки;
- розробку та реалізацію спеціальної науково-технічної програми з обґрунтування шляхів розвитку

сільських територій;

- стимулювання розвитку інфраструктури ринку інновацій в АПК.

Зростаюча внутрішня і зовнішня конкуренції підвищують значення новаторства, змін у виробництві аграрних підприємств, втілення яких в нові технології забезпечує необхідний рівень економічного розвитку господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під інноваціями розуміють нововведення в різноманітних галузях і сферах діяльності, а також їх використання з метою підвищення ефективності та конкурентоздатності виробництва та управління.

В економічному словнику Г.В.Осовської [6, с.150] кооперація трактується як «форма господарювання, заснована на груповій власності».

Інтеграція в широкому розумінні – «це погоджений прямий розвиток і взаємне доповнення підприємств в інтересах більш повного задоволення потреб учасників цього процесу у відповідних товарах і послугах» [9, с.117].

Інновація – це «втілення нових форм організації праці й управління, що охоплюють не тільки окреме підприємство, а й їх сукупність, галузь» [9, с.117].

В широкому значенні агроінновації, за О.В.Шубравською [15], це новації, що реалізуються в аграрній сфері та забезпечують приріст там економічного, екологічного та соціального ефектів. Особливістю аграрних новацій є те, що їх впровадження в аграрній сфері не є абсолютною гарантією підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції та зростання частки даної продукції на ринку.

Сьогодні необхідно створити ринок інновацій, об'єктом якого стали б інновації різноманітного рівня та напрямку.

Базовими типами інновацій економіки є: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, економіко-соціологічні інновації. Всі вони, на думку російського вченого Є.Н.Крилатих [5], виступають як фактори, що впливають на розвиток сільського господарства та всього агропромислового сектора. Різноманітні інновації знаходять своє застосування в сільському господарстві, але цей процес має в основному точковий характер.

Регіональний ринок інновацій може бути представлений:

- інфраструктурою (включає в собі фінансові, маркетингові організації як організації, що сприяють інноваційному розвитку);

- споживачами інновацій (різноманітні сільськогосподарські підприємства та організації);

- виробниками інновацій (науково-дослідні установи, бізнес інкубатори);

- регіональними регуляторами ринку інновацій (спеціально уповноважений орган управління).

Продавець та покупець вступають в ринкові відносини безпосередньо, враховуючи правила встановлені регулятором ринку інновацій.

Ринок інновацій не може бути хаотичним, тому вимагає управління.

Для управління ринком інновацій на рівні регіону потрібно:

- прогнозування основних агроінноваційних напрямків розвитку галузей та технологій агропромислового сектора економіки регіону та ринку інновацій;

- оцінка насиченості регіонального ринку сільгосппродукції та ринку інновацій;

- безпосередні продавці та покупці інновацій;

- просування інновацій через виставки, ярмарки тощо;

- регулятор ринку інновацій;

Для запровадження агроінновацій необхідно:

- створення та застосування заходів матеріального та морального стимулювання;

- покупці та продавці інновацій;

- впроваджувальні організації;

- регіональний регулятор ринку інновацій;

- моніторинг результатів впровадження інновацій та впровадження досвіду;

- соціальна стабілізація;

- конкурентоздатність продукції.

Особливостями ринку інновацій є прагнення використовувати інновації світового рівня, незалежно від того в якому регіоні чи в якій країні вони з'явилися. Наступним критерієм ефективного використання інновацій має бути достатнє, на даний період та при даних умовах, збільшення конкурентоздатності товару, організації після впровадження інновацій. Іншим критерієм ефективності інновацій є її спрямованість на більш високі стандарти споживання. Створення та управління ринком інновацій в підсумку може привести до підвищення аграрного сектора економіки регіону.

Український вчений-аграрій М.Й.Малік [7] визначає кооперацію, як засіб «організації підприємницької діяльності, форми ведення організації виробництва».

Унікальність кооперативу, за В.В.Зіновчуком [2], полягає в тому, що він орієнтований на якнайповніше

задоволення економічних потреб своїх членів, які є одночасно і клієнтами, і власниками свого підприємства.

За весь час існування сільськогосподарської кооперації, в світі не з'явилося більш ефективної організаційної форми самопідтримки та взаємодопомоги сільськогосподарських товаровиробників, що дозволяє поєднувати переваги індивідуального господарства з великим виробництвом, яка має технічні та економічні переваги, а також відрізняється значною конкурентоздатністю на ринку.

Вітчизняна практика розвитку кооперації, на думку академіка М.Ф.Кропивко [3], свідчить про те, що в ній є зацікавленість переважно з боку особистих селянських та фермерських господарств. Об'єднання в кооперативи дає змогу цим господарствам на основі спільної заготівельної, агротехнічної та збутової діяльності досягати достатніх рівнів технологічності, товарності та підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції.

Труднощі розробки механізму функціонування кооперативу обумовлюються тим, що він сформований з участю господарств населення і організацій різних форм господарювання та сфер діяльності. Основна його мета полягає в максимальному задоволенні потреб товаровиробників в збуті сільськогосподарської продукції. Внесок учасників кооперативу в кінцевий результат його праці визначається, виходячи з частки господарської участі кожного учасника кооперативу, а також з врахуванням пайових внесків. В зв'язку з цим, основним елементом в регулюванні взаємовідносин партнерів кооперацій виступає визначення їх індивідуального вкладу в загальний результат. Це завдання вирішується шляхом розрахунку нормативів сукупної ресурсомісткості та виробництва чи частки участі членів кооперативу в кінцевому результаті, який заснований на врахуванні обсягів постачання продукції та розміру пайових внесків та статутний фонд кооперативу.

Механізм економічних взаємовідносин між засновниками та службами забезпечення діяльності кооперативу ґрунтується на принципах колегіального прийняття рішень про ціни на сировину, що постачається товаровиробниками на переробку.

Одним з найважливіших елементів діяльності кооперативу є стимулювання сторін через надання їм різноманітних видів послуг з боку кооперативу зокрема:

- послуги матеріально-технічного забезпечення виробників та переробників продукції;
- фінансові послуги у вигляді надання короткотермінових кредитів, відшкодування частини транспортних витрат тощо.

Створення кооперативу цілеспрямовано вирішує ряд завдань:

- усуває протиріччя в системі економічних взаємовідносин виробництва, переробки та збуті сільськогосподарської продукції;
- виявляє необхідні розміри державної підтримки галузей АПК;
- забезпечує товарний обіг в умовах дефіциту фінансових коштів;
- прискорює оборотність грошових коштів в циклі виробництва продукції та забезпечення нею населення.

На відміну від звичайних форм кооперації та інтеграції, кластерні системи характеризуються наступними особливостями:

- наявністю великої організації-лідера, що визначає довготривалу господарську, інвестиційну чи іншу стратегію всього кластера;
- територіальною локалізацією основної частини господарюючих суб'єктів-учасників кластера;
- стійкістю господарських зв'язків учасників кластерної системи;
- довготривалою координацією всіх учасників кластера в рамках виробничих програм, інноваційних та інвестиційних процесів.

Кластер в рамках агропромислового формування дозволяє:

- з'єднати в єдину систему виробництво, переробку та реалізацію продукції на рівні району та регіону;
- сформувати структуру, що утворює основу господарського управління промислового виробництва та оптимізує економічну та інвестиційну політику;
- організувати взаємне кредитування в рамках господарського формування, налагоджувати зв'язки між учасниками по постачанню різних видів продукції та наданню послуг.

Кластер, за академіком П.Т.Саблуком [10], передбачає особливу форму взаємовідносин, що проявляються як процеси кооперацій при наявності в складі кластера координатора і як процеси інтеграції при наявності інтегратора.

Найбільш характерними рисами кластера є:

- добровільність об'єднання учасників в кластер;
- однорідність продукції;
- географічна концентрація;
- цілісність та системність;
- міжгалузевий характер взаємодій;
- наявність конкуренції, кооперації та інтеграції, які одночасно є в кластері;
- генерація та застосування інновацій всередині кластера, які дозволяють використовувати конкурентні переваги відносно функціонування підприємств і організацій в ізольованому режимі.

Позитивними результатами функціонування інтеграційних формувань та кооперативів всіх рівнів в агропродовольчому виробництві є:

- ріст продуктивності праці;

- гарантований обсяг виробництва продукції;
- підвищення ефективності господарювання;
- інноваційний розвиток та модернізація.

Завданням створення інтегрованих формувань та кооперативів всіх рівнів є:

- адаптація до ринкового середовища;
- максимально ефективне використання виробничого потенціалу;
- організація розширеного відтворення;
- створення оптимальної виробничої і соціальної інфраструктури;
- підвищення матеріального добробуту працівників;
- забезпечення дохідності агропромислового виробництва.

Умови функціонування інтегрованих формувань і кооперативів всіх рівнів поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх умов відносять:

- ефективний механізм державної підтримки та регулювання;
- забезпечення збалансованого міжгалузевого обміну;
- формування системи матеріально-технічного та виробничого обслуговування;
- стимулювання постачання продукції до держрезерву.

Внутрішніми умовами функціонування є:

- відповідність законодавству організаційно-економічних та правових основ діяльності;
- ефективна фінансова, кредитна та інвестиційна політика;
- застосування інноваційних технологій, форм організації та стимулювання праці;
- ефективний маркетинг.

Забезпечення економічної стійкості агропромислового виробництва на основі інноваційного розвитку кооперацій та інтеграцій складається з двох блоків: ресурсного та інституційного. Ресурсний блок включає в себе фінансове, кадрове, матеріально – технічне, інформаційне забезпечення. Інституційний блок – це організаційно – економічне, інфраструктурне, нормативно – правове забезпечення, впровадження інноваційно орієнтованих форм господарювання.

ВИСНОВКИ

Перехід України на інноваційну модель розвитку, а також прискорене оновлення технічної бази за рахунок інвестицій, запровадження дієвих механізмів становлення та функціонування наукової та інноваційної сфер набувають особливої актуальності.

Особливістю впровадження інноваційних технологій в аграрному секторі є велика різноманітність виробників: це домогосподарства, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства різних організаційних форм.

Обмеженість ринкових механізмів в галузі створення та впровадження організаційно-економічних розробок, малоприваблива для інвестицій аграрна діяльність обумовлює необхідність активного регулювання та підтримки інтеграційних та коопераційних процесів як з боку держави, так і шляхом внутрішнього регулювання сільгоспвиробництва, диспаритету цін на ресурси, що споживаються для виробництва сільськогосподарської продукції та ціною її реалізації.

Перевагами інтегрованої економіки є централізація фінансових коштів та відповідно можливість їх перерозподілу та інвестування в ті виробництва, які найбільше цього потребують та в сферу реалізації.

Особлива роль в підсиленні інноваційної активності кооперативів та інтегрованих формувань всіх рівнів належить державі, яка визначає пріоритети базисних інновацій та формує ринковий механізм їх реалізації.

В сільськогосподарському виробництві інноваційний розвиток є єдиним шляхом створення системи трансферу технологій за результатами фундаментальних та прикладних досліджень. Процес гальмує несприятливе ринкове та соціально-економічне середовище для аграрного сектора в сфері інноваційної діяльності. За весь період економічних реформ не створені ринкові важелі еквівалентного обміну між галузями народного господарства і сферами АПК.

Формування інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрного підприємства - це складний процес створення підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм для досягнення стабільного розвитку та ефективного здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності.

На думку автора, найбільш перспективним напрямком стійкого аграрного виробництва є розвиток на основі інноваційного розвитку коопераційних та інтеграційних процесів. Основним завданням створення цього механізму є реалізація можливостей для широкого застосування інноваційних технологій у відповідному соціально-економічному середовищі. На цьому шляху виникають певні перешкоди у вигляді слабкої диверсифікації та невисокого технічного рівня виробництва; відсутності доступу до фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, незначних обсягів виробництва та недостатнього розміру прибутку. Ця проблема може бути розв'язана за участю сільгоспвиробників шляхом залучення їх в інтегрованому виробництві та кооперативній діяльності.

Стратегія нововведень при кооперації та інтеграції виробництва спрямована на об'єднання науково –

технічної, організаційно – економічної та інвестиційної політики за допомогою яких створюються або модернізуються організаційно – економічні відносини, технології тощо.

На сучасному етапі увага концентрується на підтримці інноваційної діяльності в великих інтегрованих формуваннях та кооперативах, в яких можливе ефективне впровадження нових технологій, створення агротехнопарків та інших ланок інноваційної інфраструктури, а також створення кластерів.

Дослідження теоретичних основ стійкого розвитку агропромислового виробництва дозволило встановити, що кластеризація, кооперація і інтеграція позитивно впливають на його формування при виконанні наступних умов:

- отримання гарантованого обсягу продукції за оптимальних розмірів виробництва та ефективному використанні ресурсів;
- підвищення ефективності господарювання на основі кооперації та інтеграції;
- забезпечення конкурентоспроможності та гарантій збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- покращення соціальної ситуації за рахунок розвитку сільських територій, на яких зосереджено інтегроване виробництво.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. – 2010. - №7. - С.3-14.
2. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Видання друге: доповнене і перероблене / В.В.Зіновчук. - К.: Логос, 2001. - 380с.
3. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф.Кропивко // Економіка АПК. - 2010. - №11. - С.3-13.
4. Кропивко М.Ф., Бембега І.О., Бакум В.В. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону / М.Ф.Кропивко, І.О.Бембега, В.В.Бакум. - Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 3-х частинах. - К.: РВПС України НАН України, 2008. - ч.3. - С.53-56.
5. Крылатых Э.Н. Предпосылки, условия и перспективы развития АПК России по инновационному варианту / Э.Н.Крылатых // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. - 2006. - №10. - С.5-10.
6. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О.Кузьмін, В.Жежуха // Економіка України. - 2010. - №1. - С.14-21.
7. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперацій та інтеграційних відносин в АПК // М.Й.Малік, Ю.Я.Лузан // Економіка АПК. - 2010. - №3. - С.3-14.
8. Міненко М.П. Вплив фахових виробничих об'єднань на формування продовольчої безпеки та сталого розвитку агропромислової сфери України / М.А.Міненко // Агросвіт. - 2010. - №1. - С.2-6.
9. Осовська Г.В.Економічний словник / Г.В.Осовська, О.О.Юшкевич, Й.С.Завадський. - Київ: Кондор, 2009. - 358с.
10. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т.Саблук, М.Ф.Кропивко // Економіка АПК. - 2010. - №1. - С.3-12.
11. Трегобчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрямки, механізми / В.Трегобчук // Економіка України. - 2006. - №2. - С.4-12.
12. Ульянченко О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах / О.В.Ульянченко // Вісник аграрної науки. - 2010. - №10. - С.56-59.
13. Шкільов О.В.Інноваційно-інвестиційне забезпечення сільськогосподарського виробництва та його наслідки / О.В.Шкільов // Агросвіт. - 2011. - №4. - С.2-5.
14. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О.Шубравська // Економіка України. - 2012. - №1. - С.27-35.
15. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації агропромислового сектора економіки України: світові тенденції та вітчизняні реалії / О.В.Шубравська // Економіка і прогнозування. - 2010. - №3. - С.90-102.